

Sabine Buchwald

Recipročnost individualnega in kolektivnega spomina. Pisma nemškega vojaka iz druge svetovne vojne

Ključne besede: druga svetovna vojna, koroški Slovenci, vojna pošta, kulturni spomin, individualni in kolektivni spomin

DOI: 10.4312/ars.13.1.65-77

Uvod

V zadnjih desetletjih se je zanimanje za spomin v vseh njegovih oblikah znatno povečalo, kar za Jana Assmanna (2005, 11) ni naključje. Že štirideset let po nekem dogodku je zaznavna prelomnica, živega spomina skorajda ni več, kulturni spomin postaja krhek, kolektivni spomin izginja. Kot pravi Assmann, je najpoglavitejši razlog za omenjeno zanimanje v tem, da je razen redkih izjem generacija prič velikih zločinov in katastrof, kot je bila druga svetovna vojna, umrla. Tudi v družini Buchwald iz Nonče vasi pri Pliberku ni več živih prič, naslednjim generacijam pa je ostala duhovna dediščina, 83 pisem oziroma vojnih kartic in dnevnik iz druge svetovne vojne ter 30 let pozneje zapisani spomini na ta čas. Čeprav zapisi spominjajo na kup starega papirja in je sporočilnost teh besedil na prvi pogled vsakdanja, nudijo možnost proučevanja recipročnosti individualnega in kolektivnega spomina, ki se v vojnih pismih Franca Buchwalda izraža predvsem prek medbesedilnega navezovanja in mnemotehničnega zapisovanja. V ospredju je kultura s svojimi splošnimi vprašanji o načinu komunikacije, pri čemer ima v našem primeru pomembno vlogo sovisnost kulturnega spomina in literarnega diskurza. Metoda in oblika prikaza, ki osvetlujeta povezave kolektivnega in individualnega spomina, izhajata iz teoretske zasnove novega historizma, ki poudarja medsebojno prežemanje literature, polliterarnih in neliterarnih besedil ter tako z vključevanjem vseh žanrov razširja razumevanje literature kot poetike kulture. Kulturnoznanstvena teoretska zasnova, kot jo zastopa poststrukturalistično razumevanje besedil, zlasti novi historizem, pozornost posveča tudi polliterarnim žanrom, kot so dnevniki in pisma, vključujoč okoliščine njihovega nastanka ter njihovo recepcijo. Realizacija znanstvenih izhodišč novega historizma se v naslednjih tematskih obravnavah zrcali v vzajemnem učinkovanju in interakciji individualnega in kolektivnega spomina tako na besedilni kot tudi na vsebinski ravni.

Sledi, ki jih puščamo za seboj – osebna pisma kot priče kolektivnih vojnih dogodkov

Ko je Alojzija Buchwald v soboto, 4. 8. 1941, prejela pošto, jo je ta »kartica iznenadila in zelo razveselila«, saj je pošto pričakovala po navadi »v sredo in v soboto ali v nedeljo« (Buchwald, 2017, 282). Ta kartica je bila eno izmed nepredstavljenih štirideset do petdeset milijard pisem, razposlanih med drugo svetovno vojno, od katerih se je ohranil zelo majhen delež (Wette, 1992, 20). Po vrednosti spoznanja so vojna pisma enakovredna vojnim dnevnikom, obe zvrsti pa ne izključujeta stiliziranja, predvsem kadar gre za vpliv selektivnega postopka spomina, upodobitev lastnih predstav, zamolčanje dejstev ter pedagoške koristi za naslednje generacije (Humburg, 1995, 27–28). Wette (1995, 329) ugotavlja, da so pisma, če jih le prav beremo, kljub subjektivnemu prikazovanju v veliki meri najbolj avtentičen vir druge svetovne vojne – kdor bi rad vedel, kaj so ljudje mislili in čutili, naj bere vojno pošto.

Poleg tega, da je mogoče iz pisem razbrati vsakdan vojakov na bojiščih in svojcev v domovini, so zanimive predvsem komunikacijske in diskurzivne možnosti, ki postavljajo vprašanja o vzrokih za napisano, zavestno zamolčevanje in neizrekljivost, vprašanja o socialni funkciji pisem ter o navidezni in resnični identifikaciji ter sporočilnosti jezika in vsebine. Poleg teh dejavnikov, ki so prišli do izraza v zaznavanju tujega in sovražnika, načinu argumentacije ter oblikovanju sodb, vrednot in smisla, so na pisce vplivale cenzura, samocenzura in propaganda; zato pisma ne morejo biti zrcalo, ki v celoti prikazuje notranje počutje, vsaj ne zanesljivo. V primeru Franca Buchwalda pa je treba upoštevati še narodnokulturno ozadje, na katero je vezana njegova življenjska zgodba, ki se razlikuje od večine ostalih nemških vojakov (Scherstjanoi, 2011, 121–125). Upoštevajoč položaj pisca in z vključitvijo drugih zgodovinskih virov lahko izvemo marsikaj o ozadju in življenjskih razmerah vojakov; vse te individualne in socialne komponente so namreč odločilno vplivale na vedenje in kolektivno zavest vojakov (Bartov, 1995, 612–613).

Časovna in prostorska razsežnost prisotne zgodovine v spominu

Po drugi svetovni vojni na številna vprašanja, povezana s travmatičnimi doživetji, ni bilo mogoče dobiti odgovorov, saj so za vojake zahtevala vrnitev na kraj, ki preprečuje neobremenjeno pripovedovanje. Za nekdanjega vojaka nemške vojske je to pomenilo pripovedovati zgodbo, ki obuja greh, krivdo, sramoto, usodno ujetost v čas in moč oblasti; zaradi psihičnega pritiska na posameznika in družbenopolitičnih tabujev je to težavna stvar. Ti izrazi ne razkrivajo, temveč

zakrivajo, kar je neizrekljivega, in pričajo o nedostopnosti doživetij. Kraji spopadov so sicer preteklost, ki pa je vendar še zmeraj prisotna in ne dopušča potrebne distance, da bi lahko spregovoril o njej. Naslednje generacije teh krajev ne doživljajo travmatično, saj so del nacionalnega, v primeru druge svetovne vojne tudi internacionalnega spomina, ki je poln krvi in žrtev. Ta spomin je nacionalno normativen ter osebno in kolektivno osmišlja kraj in s tem povezano zavest, v kateri so ohranjene predstave, misli in podatki (Assmann, A. in dr., 2003, 328–329). Misli in tegobe Franca Buchwalda, ki jih je povezoval s svojim bivanjem v tujini, so bile sicer neizrekljive, a ne docela pozabljene. Spomini, zapisani tri desetletja po vojni, pričajo, da se je le uresničila Nietzschejeva teza, ki odgovarja na vprašanje o oblikovanju spomina prek mnemotehničnih sredstev.

»Kako se temu nekoliko topemu, nekoliko čenčavemu trenutnostnemu razumu, tej utelešeni pozabljivosti nekaj tako vtisne, da ostane prisotno?« [...] »Nekaj ostane v spominu, tako, da se vanj vžge: samo to, kar ne preneha *boleti*, ostane v spominu« – to je temeljni stavek najstarejše (žal, tudi najdaljše) psihologije na zemlji. [...] Ko je človeku bilo nujno, da si naredi kak spomin, nikoli ni šlo brez krvi, trpinčenja, žrtev; [...]. (Nietzsche, 1988, 247–248)¹

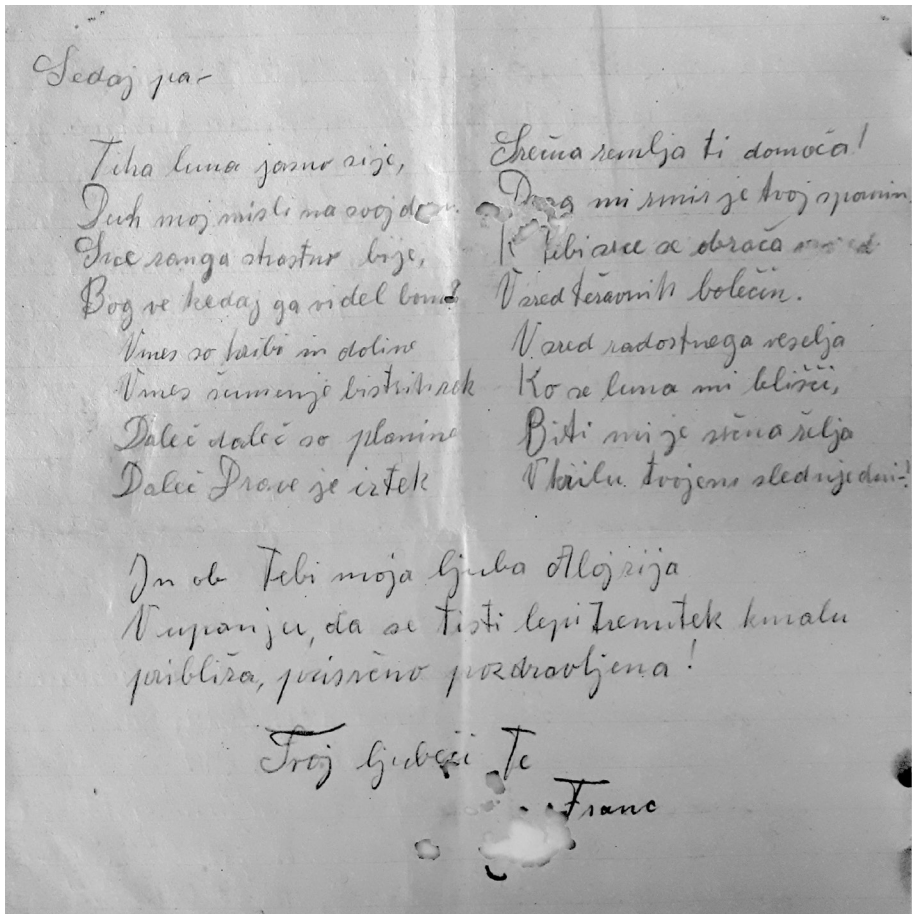
Tako spomini kot pisma vsebujejo praznino nepopisljivih dogodkov in občutkov, ki so poleg časovne in prostorske oddaljenosti povzročali še dodaten razkorak med vojaki in svojci ter poglobljali njihovo osamljenost. Ker zelo hudih in težkih doživetij ni mogoče obvladati in premagati v kratkem časovnem obdobju, se zapečatijo v spomin in, če sploh, šele pozneje pridejo do izraza. Zaradi nezmožnosti, da bi v trenutku preteče nevarnosti ob izseljevanju koroških Slovencev izrazil svoje občutke, je Franc Buchwald pisma in dnevnik napolnil z navedki iz Svetega pisma, ki naj bi ponazarjali primerljivi položaj in prošnjo za končanje tega stanja negotovosti glede usode družine. Šele leta pozneje je priznal, da ga je vest o izseljevanju tako prizadela, da ga je »zvomivu« (Buchwald, 2008, 159). Nadomestilo za pričevanja ali opozorila, ki bi pripovedovala o ubijanju ljudi in življenjski nevarnosti ter opisovala nemoč ob vsem doživetem, so v številnih pismih ponavljajoče se fraze, ki zaradi pogoste rabe izgubijo vsebinsko vrednost. Vsebinska in stilna mašila so eden izmed vzrokov, da je v pismih mogoče občutiti praznino in molk (Humburg, 2011, 82–83). Tudi pri pisanju spominov, ki jih je Franc Buchwald označil kot obledele, se je večinoma držal namere, da »vojaških

1 »[...] Wie prägt man diesem teils stumpfen, teils faseligen Augenblicks-Verstande, dieser leibhaften Vergesslichkeit etwas so ein, dass es gegenwärtig bleibt?« [...] »Man brennt etwas ein, damit es im Gedächtnis bleibt: nur was nicht aufhört, wehzutun, bleibt im Gedächtnis« – das ist ein Hauptsatz aus der allerältesten (leider auch allerlängsten) Psychologie auf Erden. [...] Es ging niemals ohne Blut, Martern, Opfer ab, wenn der Mensch es nötig hielt, sich ein Gedächtnis zu machen« (Nietzsche, 1955, 802).

dogodkov namreč nimam namena opisovati« (Buchwald, 2008, 135). Zavedal se je časovnega presledka tridesetih let, saj »ko sem prišel domov sem se natančno spominjal dogodkov kot bi bili nanizani na nit Zdaj pa so ostali le še odlomki« (Buchwald, 2008, 121).

Med dopisovalci, ki že nekaj časa niso slišali drug o drugem, so bila vojna pisma kraj skupnih spominov in tako skorajda edina skupna vez. V tem pogledu ima spomin zdravilni učinek, saj prek temne sedanjosti predstavlja most med pomenljivimi, visoko cenjenimi časi preteklosti in prihodnosti (Assmann, A., 1991, 25–30). Minulo in bodoče ter tesno povezani enoti spomin in prostor so pogoste sestavine pisem družine Buchwald. Dopisovalca poleg oseb spominsko obnavljata tudi kulturne prostore in dogodke, kakor je Francu Buchwaldu v spomin priklical brat Janez, saj »ko pridema midva domu bo pa res že manjkalo polovica in midva bova že ona stara možaka. [...] Pred včerajšnjim je bil sv. Lorenc kaj se spominjaš kako sva gledala romarje in celo stare ženske so nemško govorile, in žeganje je blo pred vratmi in na gospojnico če ima že lecetar med pod lipo in zdaj – ohranja še spomine kateri naju spremljajo po teh oddaljenih tujih deželah« (Buchwald, 2017, 342). Številna so pisma, ki se poslužujejo postopka obujanja lepih spominov iz preteklosti ter s tem prevzemajo funkcijo bočila za mračno sedanjost in zbujajo upanje na boljšo prihodnost. Zlasti pisma, ki jih je Franc Buchwald pisal ženi, pričajo o tem, kako lahko izkoristimo priložnost, da s perspektivo skupne prihodnosti premagamo sedanjost: »A upaj ljuba Moja zopet se povrnejo lepši časi in zopet bova nosila križe in težave skupno Življenje seveda tudi potem ne bo lahko, a mnogo lažje kot je sedaj« (Buchwald, 2017, 318). Sam si je težke čase lajšal s premagovanjem časovne in prostorske oddaljenosti. S tem da so »misli doma pri družini prijateljih in Domovini« (Buchwald, 2008, 118), je sebi in ženi priklical spomine na trenutke skupne sreče:

Že takrat sva čutila neko srčno veselje nek zadovoljni mir ako sva gledala naša polja naše gore domove in cerkve ki kinčajo naše hribe in doline. In kaj je bila ona gonilna sila ki naju je vlekla vun v naravo in krasoto njeno Ljubezen do naših polj doli in bregov je bila katero pa nisva tedaj še prav umela. Umem in razumem pa jo toliko bolj sedaj jaz ko sem ločen od mojih ljubih mi gor in dolin dobrih tisoč kilometrov In še najina čista medsebojna Ljubezen je bila temu povod ne eden ampak oba sva morala biti, da je bila ona urica izprehoda lepa in srečna (Buchwald, 2017, 331).

Slika 1: Buchwald, F., faksimile pisma 62, 5. 7. 1942, v zapuščini družine Buchwald.

Tema domovine oziroma doma je pri Francu Buchwaldu tesno povezana s pripadnostjo ter opisana s prvinami domače hiše, družine, slovenskega jezika, kulture in pokrajine, ki se v podobah in situacijah pojavljajo motivno in stilno. Čeprav je pojem domovine na prvi pogled individualen izraz spomina, se je vendarle izoblikoval s pomočjo izkušenj z drugimi besedili, pogovori in upodobitvami, torej v kolektivni zavesti. Spričo vojne, prostorske ločenosti in vprašanja vrednot je pogosto ponavljajoči se vzorec dosegel stanje občega mesta, ponazarjajoč podobo in stanje kraja, ki je pomenil domovino in posledično utemeljil kulturni spomin Franca Buchwalda. To simbolično vlogo kraja so med drugim dobile pismom priložene posušene cvetlice, podobe matere Marije ali drugih svetnikov in slike, saj je Franc Buchwald hotel posredovati nekaj vtisov s kraja, kjer je dan za dnevom doživljal konflikt dveh kultur. Ženi

je slike poslal »zato da vidiš Ti in tudi drugi pristno rusko umetnost in tudi spomin bo na ta nesrečni kraj« (Buchwald, 2017, 336). Opis tujih krajev, ljudi in njihove kulture v pismih Franca Buchwalda ni povsem primeren za ugotavljanje splošnih paradigem, ki naj bi pojasnjevale vedenjske vzorce večjih skupin in množic. Medtem ko so bili nemški vojaki ob napadu na zahodnoevropske države prepričani, da imajo premoč v oborožitvi, se je pri zasedanju držav vzhodne in jugovzhodne Evrope dodatno pojavil občutek splošne večvrednosti, saj so po opažanjih Franca Buchwalda »[g]ospodarili v ruskem imetju kot koza v zelniku« (Buchwald, 2008, 97), kar se je izražalo v zaničljivih in prezirljivih opisih tam živečih ljudi, njihovih življenjskih okoliščin in pokrajine (Vogel, 1995, 41). V pismih Franca Buchwalda ni opisov poljskega ali ruskega naroda, ki bi izražali občutek večvrednosti ali odklonilen odnos do ljudi ali kraja. Poudarjal je njihove pozitivne lastnosti, s spoštovanjem opisoval tamkajšnje življenje in izražal sočutje do civilnega prebivalstva.

Vsak jaz ima svoj mi – o mentaliteti in identiteti

Bartov (1991, 193), ki se je med drugim ukvarjal z mentaliteto nemških vojakov na vzhodni fronti in poskušal ugotoviti, ali je vplivala na pripravljenost izvajati nasilje, opozarja, da vojna pošta vsebuje podatke, s pomočjo katerih lahko sklepamo o sporočilnosti zavesti vojakov. Ker je s svojim ravnanjem vsakdo zrcalil značilnosti kulture, v kateri je odraščal, pred izkušnjo druge svetovne vojne zavest nobenega vojaka ni bila tabula rasa. Medijska propaganda, Hitlerjeva mladina in popolnoma nacificirano šolstvo so že leta pred vpoklicem vplivali na bodoče vojake in jih sooblikovali. Poleg tega so bili ob odhodu v vojsko do določene mere že izoblikovani njihovi miselni vzorci in nazori, povezani predvsem s socialnim izvorom in družbenim obstojem. To miselnost je podprla slika, ki so si jo vojaki ustvarili o zavzetih državah in njihovem civilnem prebivalstvu. Na podlagi teh vrednot, predsodkov, znanja in tudi nevednosti vojakov je Latzel (1995, 447–459; 1999, 573–588) raziskal, kako so nemški vojaki v vojnih pismih dojemali in vrednotili prebivalstvo zasedenega ozemlja. Tudi Kipp (2011, 457) pomembno vlogo pripisuje vplivu življenjskih izkušenj pred vojno in poudarja, da so se vojaki le v manjši meri odzivali na propagando in trenutne ideološke utemeljitve, temveč so izkušnje na fronti pri krojevali glede na prej pridobljena prepričanja. Obseg pojmovanja okoliščin in vpletenosti v vojna dogajanja je velik, saj so značilnosti držav, ki so bile vključene v drugo svetovno vojno, prav tako različne, kot je raznolika struktura prebivalstva glede na določene lastnosti, na primer izobrazbo, vedenje, mišljenje in nazore (Vogel, 1995, 8). Vendar lahko prav ta raznolikost življenjskih okoliščin in izkušenj vojakov pripomore, da spoznavamo ozadje dogodkov, ter s tem ponuja možnost ponazoritve kulturnega spomina in njegovega učinkovanja na obnašanje v vojnih razmerah.

Čeprav sta pojma kultura in vojna na prvi pogled zelo oddaljena, je konflikt prav tako kulturno dejanje, le da je nasprotno od komunikativnega ravnanja v ospredju nekomunikativno, ki proizvaja nasilje. Prepletenost kulture in konflikta je tako tesna, da je oznaka vojne kot izraz kulture povsem primerna, saj pripravljenost izvajati nasilje izhaja iz kulturne preteklosti (Assmann, A., 1990, 12–13). Šele takrat, ko je politično ideologijo mogoče navezati na miselni svet oziroma kulturni spomin, pride do konkretnega dejanja; prepletenost tega idejnega in miselnega sveta je predvsem na vzhodnih bojiščih izzvala razmah nasilnih dejanj (Kipp, 2011, 457). Podobe, ki so med drugim izoblikovale kulturni spomin Franca Buchwalda, so bile močno vezane na njegovo domovino, ki je bila tudi domovina njegovih prednikov; »in v marsičem jih lahko posnemamo in jih tudi moramo« (Buchwald, 2017, 338). Kulturno identiteto je v vlogi nemškega vojaka vzpostavljajal prek medgeneracijskega prenosa tega znanja in osebnih vrednot ter se pri tem posluževal mehanizmov spomina, katerega medij je med drugim literatura (Juvan, 1994, 284). Sposobnost spominjanja in razmišljanja, ki jo opazimo v pismih, je najbolj izoblikovana na teološkem in literarnem področju. Podlago za duhovno in idejno naravnost, zavedanje lastnega ravnanja ter znanje, ki ga je Franc Buchwald osvojil z leti, je pridobil v mladih letih: »Ko sem bil star 14 let me je zdajšni Šimonov oče vpisal v Katoliško slovensko izobraževalno društvo v Pliberku. To je bil mejnik zame. Smernice, ki nam jih je tam dajal kaplan Dr. Franz Zeichen sem brez pridržka sprejemal kot absolutno dobre« (Buchwald, 2008, 44). Kulturni spomin med pripadniki določene skupnosti, kot je bilo pliberško društvo, s pomočjo določenih nazorov širi zavest enotnosti, nacionalne samobitnosti in pripadnosti (Assmann, J., 2007, 53). Iz naravne želje po pripadnosti je tudi Franc Buchwald ponotranjil vrednote in mišljenje družbe. Kot zgled, kako smiselno oblikovati življenje, sta mu služila duhovništvo, ki je oblikovalo narodnoprosvetljevalno in kulturno delo, ter prebiranje večerniške literature, ki je bila najbolj priljubljena knjižna serija Mohorjeve družbe. Podobno kot je bila zasnovana vsebina slovenskih večernic, je tudi Franc Buchwald dojemal in presojal bistvo življenja, kajti »v nežni mladosti vzraste človek, in okoli njega je pomlad. Velikega petka ne čuti preveč Brž pa ko dorašča svojemu višku, mu življenje da piti kelih trpljenja in to vsakemu po svoje kakor pač vsak posamezni more prenašati« (Buchwald, 2017, 303). V pogostih opisih pokrajine bližnje okolice in ob slikovitem prikazu obdelanih njiv ni videl le lastnih polj in obujal spominov na svoje posestvo, temveč je opisoval, kot je nešteto krat prebral v slovenskih večernicah, plemenitega slovenskega kmeta ter njegovo občutenje in mišljenje.

Razdvojenost med nacionalno politiko nemškega rajha in zavestno pripadnostjo koroškimi Slovincem, ki se kaže v pismih in dnevniku, je bila Francu Buchwaldu znana že iz problematičnega sožitja nemško in slovensko govorečih občanov v

domačem kraju. Čeprav so politična prizadevanja nemških oblasti, da bi pritegnile in prepričale množice, žela uspeh, se le ni počutil del te množice, zato tudi ni prevzel miselnosti nemškega vojaka: »Samo dolgčas mi je med samimi nemci in vojska se mi pač ne dopade in se je radi tega tudi ne morem privaditi. Drugi si še zapojejo, igrajo karte in se šalijo, jaz sem pa koj bolj samotnej v kakem oglu« (Buchwald, 2017, 319). Zaradi njegovega kulturnega spomina je bila identifikacija nemogoča. Ko so nemški vojaki ob umiku za sabo puščali požgane vasi, so »metale matere svoje otroke v ogenj svojih domov [...] A naši vojaki se smejijo« (Buchwald, 2008, 97); Franc Buchwald je obsojal nečloveška dejanja in njihovo odobravanje s strani vojakov, ki jih je označeval za »naše«, kar ga je po eni strani vključevalo v to skupnost, po drugi strani pa se je odločno distanciral od njihovega ravnanja. O teži identifikacijskega vprašanja lahko sklepamo na podlagi izjav o poteku in zmagi nemške vojske, saj Franc Buchwald 1. 6. 1942 ženi piše, da »doli na jugu menda zmagujejo naši Zvečer poslušamo celo radio Meni bi pa ljubše bilo ko bi ga ne slišal. Razumeš?« (Buchwald, 2017, 324). Razdvojenost se kaže še leta pozneje ob pisanju spominov, ko je prikazoval položaj Nemcev in Rusov ter se sprva ni videl v vlogi vojaka nemške vojske; toda takoj se je zavedel želene distance in napisano hitro popravil v »kot pa so smo² nemci« (Buchwald, 2008, 146).

Izseljevanje koroških Slovencev kot poizkus brisanja kulturnega spomina

Ko je Franc Buchwald 9. 5. 1942 zapisal »Zjutraj dobil[i] pošto [...] z zelo žalostno vsebino«, je postal priča temu, kako se spreminjajo razmerja moči na oblasti, kako se premikajo meje ter kako ena kultura uničuje drugo in ji vsiljuje svoje vrednote. Razdvojenost in notranji razkol sta vrhunec doživela ob izseljevanju koroških Slovencev, na kar »pa sedaj že nisem več mislil Pričakoval sem to ob koncu vojne če bi mi zmagali [...] Tako nam torej plačuje naša država za našo pripravljenost dati življenje za njo. A obljube, kje so? Ne bomo torej spali v zemlji naših Očetov« (Buchwald, 2017, 321; 2008, 105). Usoda izseljevanja koroških Slovencev, ki bi lahko prizadela tudi njegovo družino, in ženina prošnja, naj ne piše več slovenskih pisem, sta njegovemu položaju popolnoma odvzeli smisel, tako da je šel »movu vstron in sa prav po otroško zjokav« (Buchwald, 2008, 159). Vsiljevala se mu je »bridka misel, da se Vidvi že nahajata kje v mrzli tujini, moj ljubi Domek, pa poseduje kak rajhovski nemec ali južni Tirolec« (Buchwald, 2017, 321). Iščoč razlago za prizadevanja oblasti ustvariti čisto arijsko raso, se je zatekel k nauku, ki mu je v njegovem položaju ponudil edino možno razlago dogodkov: v vojnih dogodkih videti nekaj, kar je bilo usodno napovedano, saj »ko pride do teh velikih

2 V rokopisu napisano nad »so«.

morij, pravi isti sv. Evangelist, bo grozno na svetu. Kakor hoče narod uničiti narod, tako tudi sosed sosedu Močnejši misli da mora in ima pravico uničiti slabjšega« (Buchwald, 2017, 321). Aktualna dogajanja je povezal s svojo zakladnico kulturnega spomina, iz katere je delno parafrazno povzema, shematiziral, delno pa citiral iz Lukovega evangelija. Mučila ga je misel, da bi njegova družina utrpeela krivico, katere povzročitelj je bil on sam. Zato si je dovolil pisati ženi »ob tej priliki par besedi o tej zadevi Morda se še spominjaš, da sem Ti rekel ob priliki ko Si prišla k meni v ogled, da boš morala morda radi moje narodne zavednosti kedaj trpeti Ti tega takrat seveda nisi razumela. In danes so ti težki časi že tukaj« (Buchwald, 2017, 321).

Zaradi prizadevanja oblasti uničiti kulturni spomin koroških Slovencev so ta dejanja pri Francu Buchwaldu sprožila ravno nasprotni učinek – odpor. Zase in za svojo družino je zavestno izrazil veljavnost osebnih vrednot, ki mu jih avtoriteta oblasti v nobenem primeru ne bi mogla odvzeti; prenehanje njihove veljavnosti bi lahko povzročila le smrt. Ženi je zaupal, da bi ga zelo prizadelo, »če bi Ti mene radi tega, ker sem zaveden slovenec sovražila. Veš jaz ne morem drugače. Ne morem se sukati za vsakim vetrom.« V pismu je nakazal apologetsko razsežnost materne jezika, kajti »naša sveta vera in ljuba Materna govorica bosta moja cilja do mojega groba. Lepo Te prosim imej me tudi kot takega rada: Upam da me boš tudi v bodoče ljubila če me bodo morda drugi preganjali« (Buchwald, 2017, 322). Na osebni ravni je uresničitev modela neločljivosti vere, jezika in narodne pripadnosti terjala izpostavljanje nenaklonjenosti lastne žene in nadrejenega. Ker bi se lahko ta tradicija posredovanja in hkrati ohranjanja slovenske kulture v primeru izselitve družine Buchwald pretrgala, je ženo prosil, da v primeru, »da postane tujina moj grob, naj se iznad grobov mojih starišev vzpenja gori k Križanemu trta zimzelena – meni v spomin –!« (Buchwald, 2017, 343). Ker pa je pri spopadu proti pozabljanju v primerjavi z grobovi pisava učinkovitejši medij (Assmann, A. in dr., 2003, 181), so pisma Franca Buchwalda več kot spomin, saj njihova sporočilnost z vzpostavljanjem stičnih točk do drugih besedil tistega časa dopušča osvetljevanje razmer v širšem prostoru ter poseganje v splošno nacionalno, literarno, kulturno in družbenopolitično problematiko. V primeru korpusa pisem družine Buchwald ima pomembno vlogo zlasti soodvisnost kulturnega spomina in literarnega diskurza, ki se zrcali v izoblikovanju narodne zavesti in identitete ter ohranjanju moralnih načel in vrednot med vojno. Sledi, ki so se ohranile v pisni zapuščini, so posamezna dejanja, a vendar del celovitosti kolektivnega vojnega spomina.

Bibliografija

Viri

Buchwald, F., faksimile pisma 62, 1942, v: Buchwald, S., *Ali je kaj pošte zame? Vojna pošta 1938–1945*. Celovec 2017, str. 331, original v zapuščini družine Buchwald, Pliberk.

Literatura

Assmann, A., Zur Metaphorik der Erinnerung, v: *Mnemosyne. Formen und Funktionen der kulturellen Erinnerung* (ur. Assmann, A., Harth, D.), Frankfurt na Majni 1991, str. 13–35.

Assmann, A., *Erinnerungsräume. Formen und Wandlungen des kulturellen Gedächtnisses*, München 2003.

Assmann, A., Assmann, J., Kultur und Konflikt. Aspekte einer Theorie des unkommunikativen Handelns, v: *Kultur und Konflikt* (ur. Assmann, J., Harth, D.), Frankfurt na Majni 1990, str. 11–48.

Assmann, J., *Das kulturelle Gedächtnis. Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen*, München, 2005.

Assmann, J., *Religion und kulturelles Gedächtnis*, München, 2007.

Bartov, O., Brutalität und Mentalität: Zum Verhalten deutscher Soldaten an der »Ostfront«, v: *Erobern und Vernichten. Der Krieg gegen die Sowjetunion 1941–1945* (ur. Jahn P., Rürup, R.), Berlin 1991, str. 183–199.

Bartov, O., Wem gehört die Geschichte? Wehrmacht und Geschichtswissenschaft, v: *Vernichtungskrieg: Verbrechen der Wehrmacht 1941 bis 1944* (ur. Heer, H., Naumann, K.), Hamburg 1995, str. 601–619.

Buchwald, S., »Ne bomo torej spali v zemlji naših očetov ...«: teorija tekstne kritike kot osnova obdelave dnevnika in spominov Franca Buchwalda. *Diplomsko delo*, Univerza v Celovcu, Celovec 2008.

Buchwald, S., *Ali je kaj pošte zame? Vojna pošta 1938–1945*. Celovec 2017.

Humburg, M., Deutsche Feldpostbriefe im Zweiten Weltkrieg. Eine Bestandsaufnahme, v: *Andere Helme – Andere Menschen? Heimaterfahrung und Frontalltag im Zweiten Weltkrieg. Ein internationaler Vergleich* (ur. Vogel, D., Wette, W.), Essen 1995, str. 13–35.

Humburg, M., »Jedes Wort ist falsch und wahr – das ist das Wesen des Worts. Vom Schreiben und Schweigen in der Feldpost, v: *Schreiben im Krieg – Schreiben vom*

- Krieg. Feldpost im Zeitalter der Weltkriege* (ur. Didczuneit, V., Ebert, J., Jander, T.), Essen 2011, str. 75–85.
- Juvan, M., Slovenski Parnasi in Eliziji. Literarni kanon in njegove uprizoritve, v: *Obdobja 14. Individualni in generacijski ustvarjalni ritmi v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi* (ur. Juvan, M.), Ljubljana 1994, str. 277–315.
- Kipp, M., Reinlichkeitsvorstellungen in Feldpostbriefen. Herausforderung für die Kriegsgeschichte, v: *Schreiben im Krieg – Schreiben vom Krieg. Feldpost im Zeitalter der Weltkriege* (ur. Didczuneit, V., Ebert, J., Jander, T.), Essen 2011, str. 457–467.
- Latzel, K., Tourismus und Gewalt. Kriegswahrnehmung in Feldpostbriefen, v: *Vernichtungskrieg: Verbrechen der Wehrmacht 1941 bis 1944* (ur. Heer, H., Naumann, K.), Hamburg 1995, str. 447–459.
- Latzel, K., Wehrmachtssoldaten zwischen »Normalität« und NS-Ideologie, oder: Was sucht die Forschung in der Feldpost?, v: *Die Wehrmacht: Mythos und Realität* (ur. Müller, R.-D., Volkman, H.-E.), München 1999, str. 573–588.
- Nietzsche, F., *Werke in drei Bänden. Zweiter Band* (ur. Schlechta, K.), München 1955.
- Nietzsche, F., *H genealogiji morale*, v: Nietzsche, F., *Onstran dobrega in zlega*, Ljubljana 1988.
- Scherstjanoi, E., Als Quelle nicht überfordern! Zu Besonderheiten und Grenzen der wissenschaftlichen Nutzung von Feldpostbriefen in der (Zeit-)Geschichte, v: *Schreiben im Krieg – Schreiben vom Krieg. Feldpost im Zeitalter der Weltkriege* (ur. Didczuneit, V., Ebert, J., Jander, T.), Essen 2011, str. 117–125.
- Vogel, D., Wette, W., Einleitung, v: *Andere Helme – Andere Menschen? Heimerfahrung und Frontalltag im Zweiten Weltkrieg. Ein internationaler Vergleich* (ur. Vogel, D., Wette, W.), Essen 1995, str. 7–11.
- Wette, W., Militärgeschichte von unten. Die Perspektive des »kleinen Mannes«, v: *Der Krieg des kleinen Mannes: Eine Militärgeschichte von unten* (ur. Wette, W.), München, Zürich 1992, str. 9–47.
- Wette, W., In Worte gefaßt. Kriegskorrespondenz im internationalen Vergleich, v: *Andere Helme – Andere Menschen? Heimerfahrung und Frontalltag im Zweiten Weltkrieg. Ein internationaler Vergleich* (ur. Vogel, D., Wette, V.), Essen 1995, str. 329–348.

Sabine Buchwald

Recipročnost individualnega in kolektivnega spomina. Pisma nemškega vojaka iz druge svetovne vojne

Ključne besede: druga svetovna vojna, koroški Slovenci, vojna pošta, kulturni spomin, individualni in kolektivni spomin

Predmet prispevka je recipročnost individualnega in kolektivnega spomina na primeru pisne zapuščine v obliki vojnih pisem, dnevnika in spominov Franca Buchwalda, nemškega vojaka z avstrijske Koroške. Teoretična uvrstitev besedil in drugih virov omogoča proučevanje pisem v javnem diskurzu in določa njihovo izpovedno moč. Znanstveno zanimanje sprašuje po literaturi, ki prevzema vlogo nosilca kulture, ter po družbeno-kulturnih procesih, ki se v besedilih med drugim izražajo prek medbesedilnega navezovanja. V ospredju so pogoji nastajanja vojne pošte in s tem povezano znanstveno zanimanje, ki išče odgovore na vprašanja razvoja in izražanja kulturnega spomina Franca Buchwalda ter ohranjanja moralnih načel in vrednot v težkih razmerah vojnih let. Predmet obravnave so vzgojno-izobraževalne razmere odraščanja, zlasti vpliv cerkve in literature, utemeljitev narodnega jezika v teološki literaturi ter narodna pripadnost in identiteta.

Sabine Buchwald

Reciprocity of Individual and Collective Memory. Letters from a Soldier of the *Wehrmacht* of the Second World War

Keywords: Second World War, Slovenes in Carinthia, military letter, cultural memory, individual and collective memory

The basis of the scientific investigation are 83 military letters and postcards, a diary, and Franz Buchwald's memories of World War II. The classification of military letters and other sources constitutes the scientific significance of these documents. The survey questions the culturally and socially political acts as well as intertextual and trans-textual procedures. Understanding of literature as the subject of a culturally scientific survey is a priority, as well as its influence on the emergence of military letters. The clarification of the cultural memory of Franz Buchwald, a soldier of the *Wehrmacht* [high forces], serves as an indicator for the preservation of moral principles and values during the war, but also as one for the discords that arose in this context. A key issue is the importance of the educational conditions of growing up during the war. Relevant topics are education, the church, and the literary canon. Examples from the military letters sketch the establishment of the national language in terms of theology, and address the issue of nationality and identity.